

УДК 821.16.12-93.09

Н. Г. Мельник

КРИВОРІЖЖЯ І СУЧАСНА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Мельник Н. Г. Криворіжжя і сучасна дитяча література.

У статті досліджуються особливості розвитку сучасної дитячої літератури на Криворіжжі, осмислюється тематичний діапазон та ідейний зміст творів письменників рідного краю. Особливу увагу звернено на виховне значення досліджуваних творів для дітей.

Ключові слова: дитяча література, жанр, ідейний зміст, проблема.

Мельник Н. Г. Криворожье и современная детская литература.

В статье исследуются особенности развития современной детской литературы на Криворожье, осмысливается тематический диапазон и идейное содержание произведений писателей родного края. Особенное внимание обращено на воспитательное значение исследуемых произведений для детей.

Ключевые слова: детская литература, жанр, идейное содержание, проблема.

Mel'nyk N. G. Kryvorizhzhya and modern children's literature.

The article investigates the characteristics of modern children's literature in Kryvorizhzhya, interpreted and thematic range of the ideological content of works by writers of his native land particular attention is paid to the educational value of the studied works for children.

Key words: children's literature, a genre, the ideological content of the problem.

Дитячою літературою традиційно вважаються художні, науково-художні, науково-популярні твори, написані спеціально для дітей – від дошкільного до старшого шкільного віку.

Дитяча література – складова сучасної української літератури, тому вона переживає ті ж труднощі, що й література для дорослих.

На думку сучасної літературної критики, при значному літературному потенціалі в Україні лише зараз починають формуватися комерційні передумови для розвитку літератури. В. Даниленко зазначає: «Розвиток книжкових супермаркетів, входження іноземного капіталу в українські книготоргівельні мережі свідчать, що українська література розвивається за законами ринку, щоправда, зі своєю постколоніальною специфікою. І ця специфіка пов'язана з обмеженим простором функціонування української мови, колоніальною ментальністю влади, виразників великого капіталу і широких верств населення, низькою культурою власників, топ-менеджерів і журналістів, засобів масової інформації, які не

орієнтуються або поверхово орієнтуються в сучасній українській літературі, не бачать в ній нічого цікавого, і тому в нас відсутня критика в масових ЗМІ, яка є в усьому світі» [5, с. 5].

Сьогодні література на Криворіжжі розвивається досить активно. Маємо багато талановитих письменників. Краєзнавці пояснюють таку концентрацію талантів тим, що Кривий Ріг знаходиться в особливій геологічній зоні.

Дитяча література на Криворіжжі представлена іменами таких письменників: Любов Баранова, Любов Голота, Марія Гайдук, Лідія Челнокова та Василь Білоус.

Збірки дитячих віршів Любові Баранової «Капелюшок для Киці» та Любові Голоти «Іванко, Ігор та Василько» розраховані на дошкільний та молодший шкільний вік. Це веселі й повчальні твори, що формують у дітей найкращі людські якості громадянина України.

Жанровий діапазон дитячих творів – це переважно вірші, казки та оповідання.

Зокрема, у вірші «Бабусина пісенька» (Любов Голота, збірка «Іванко, Ігор та Василько») авторка презентує концепцію людини, засновану на традиційних моральних цінностях, подає філософське розуміння життя як поетапного розвитку, визначає місію людини на землі, висловлює глибоку любов і повагу до пісні.

*Твій дім, –
Наче тепле гніздечко
На гілці:
У ньому тривожно
І радісно жити.
Бо в гілочці кожній
Живе по сопілці,
А в кожній сопілочці
Пісня звучить.
А в пісні
Про щастя і горе ведеться,
У щасті і праці –
Віка вікувать.
На довгім віку твоя казка складеться.
А в казці зозулька –
Голочки кувать.
А перші годочки –*

*Зелені листочки,
А другі годочки –
Червоні цвіточки,
А треті годочки –
У світі слізочки.*

У цьому невеличкому вірші звучить життєва мудрість минулих поколінь, у лаконічну форму твору вкладено глибокий зміст.

Збірка Любові Баранової «Сонячні стежини» також містить дитячі твори. Це загадки-добавлянки, вірші, що розвивають у дітей вміння аналізувати, зіставляти явища та мають виховне значення. У вірші «Ведмедик-школярник» засуджується ледарство, у творі «Качка-співачка» – хвальковитість. Вірш «Нещастя трапилось у птахи» засуджує жорстокість хлопця, який, вистреливши з рогатки, поранив пташку:

*Поранив пташку і крилечко –
Не долетіти до гніздечка.
Пташа із даху може впасти
І кішці в пазурі попасти.
Було у ластівочки свято –
Навчала малюка літати,
Та сумно скінчилось навчання...
А що, як це політ останній?!
Хто, діти, серце добре має,
В птахів ніколи не стріляє.
Ані з рогатки, ні з рушниці,
Бо знає: наші друзі – птиці [2, с. 47].*

У казці Марії Гайдук «Древодар» осмислюються проблеми втрати сучасною людиною давніх зв'язків із природою, Всесвітом, нерозуміння справжньої сутності речей та місії людини на Землі, що врешті призводить до втрати здоров'я. Також у творі авторка роздумує над екологічними проблемами: необхідністю збереження чистоти і гармонії в природі.

Тяжко хворий хлопчик Кирилко бачить дивні сни про чарівний ліс, населений міфологічними істотами (Ліщинниками, Шишигами, Веснянками, Русалками, Мавками, Водяниками, Лісовиками, Повітрулями, Співанками, Туманницями, Болотяниками, Росянками). Їхні назви та вчинки свідчать про тісний зв'язок із давніми віруваннями наших пращурів. У своїх снах хлопчик також зустрічається з добряними та зоряними – представниками різних

світів. Образи добрян і зорян ідеалізовано. Навколо кожного з них струменіє світло, що є відображенням світлої душі. Про зорян авторка говорить так: «Жодного листка чи квітки люди зоряного світла одвіку не зірвуть, не відламають гілки, не розведуть вогонь. Немає грудочки землі, ані травинки, яку б стоптали ноги зорянина» [5, с. 157]. Добряни у творі наділені найкращими рисами: «Добрянські діти жваві та веселі, але ніколи не вчинять чогось такого, що могло б затьмарити світло добра навколо них. З народження, так само, як і батьки, дитина бачить і відчуває добро Боже, ніби тихе, світло, що струменить звідусіль – від батьків спершу, від добрян-сусідів, в Природі всій навколо рослин і звірів» [5, с. 41]. Випадково до добрян потрапляє чоловік зі «зміненого» світу. Врятувавши його від смерті, добряни пропонують Іванові хліб та помешкання. Разом зі своєю родиною чоловік залишається серед дивного народу і дуже швидко розуміє, що може легко збагатитися. Добряни не беруть платні за свою допомогу, байдужі до багатства, і найбільше цінують світло людської душі. Вони безкоштовно будують чоловікові хату, допомагають в усьому. Дуже скоро Іван отримує прізвисько «Складай» через його бажання накопичувати майно. Спираючись на давні легенди та перекази, авторка формулює власну концепцію розвитку людства і вбачає причини руйнівних змін на Землі у втраті людьми моральних орієнтирів. Для ілюстрації власних думок з цього приводу письменниця застосовує концепти «справжнього» та «зміненого» світів. «Справжній» світ – це світ добрян, зорян, світ природи. Посланцем від нього є чарівний хлопчик Древодар. «Змінений» – це світ сучасних людей. Уві сні Кирилкові приходить відповідь на запитання: як вилікуватися? Щоб здійснилася мрія, хлопчикові необхідно потрапити до Прадавнього лісу.

На нашу думку, творові дещо не вистачає динамізму, пейзажі та роздуми іноді перенасичені авторськими новотворами та детальними описами. Проте, письменниця ще у зверненні до читача на початку казки пояснює це як стилістичний прийом, що має якнайкраще розкрити її ідейний зміст: «Одразу маю попередити тебе, що оповідь моя спершу може здатися складнуватою та трохи задовгою. Можна було б замість деяких слів написати звичні їхні синоніми, а героїв казки змусити більше рухатись і спілкуватись, аніж мріяти, відчувати та міркувати про життя. Коли я намагаюсь скоротити свою казку чи спростити стиль до більш зрозумілого сучасним дітям, які

звикли до мультиків та комп'ютерних ігор – Древодар дуже просить мене цього не робити. Саме природу людських почуттів, пошук Божого світла в душі людини він вважає найнеобхіднішою частиною цієї історії» [4, с. 3]. Авторка розповідає про те, як до неї приходять Древодар і відкриває космічні закони, спостерігає за творчим процесом письменниці, підказує головні сюжетні колізії, тому казка є саме такою. Застосування прийому літературної містифікації сприяє установці на вірогідність того, про що йдеться в творі. Прозова мова в казці час від часу змінюється на поетичну, і в цьому немає жодних суперечностей, тому що світовідчуття авторки вимагає саме такої побудови тексту.

Твір розрахований на дітей молодшого шкільного та підліткового віку, враховує психологічні особливості провідних діяльностей та новоутворень цього періоду. Сьогодні авторка працює над другою частиною казки. Надалі планується вихід казки в трьох частинах.

Книга Лідії Челнокової «Ящірка Зі» являє собою збірку дитячих віршів, оповідань та казок і розрахована на дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Вірші авторки утверджують традиційні українські родинні та національні цінності, вчать любити природу рідного краю та захищати тварин та птахів («Мамина пісня», «Їжачок», «Синичка», «Лелека», «Мандрівниця», «Що у білочки у лапках?», «Лелека», «Сова» та інші поезії).

Твори мають яскраво виражений географічний колорит. Наприклад, у вірші «Мандрівниця» йдеться про кішку, яка повернулася з прогулянки. Із твору одразу стає зрозумілим, що мова йде про нашу, криворізьку мандрівницю:

*Наша кішечка біленька
Погулять пішла раненько.
Як вернулася до хати,
Не змогли її пізнати,
Бо руді у неї лапи,
Спина вся – неначе мапа.
Хвіст пухнастий теж рудий.
«Де ж ти бігала? Куди?»
«Прогулялась на відвалі,
Повели коти бувалі.
Там камінчики руді
У калюжах, у воді.*

*По камінчиках стридали
Хвости пофарбували».
Вся в руді залізній киця,
Криворізька мандрівниця [7, с. 11].*

Оповідання письменниці присвячені проблемам необхідності збереження людьми рівноваги в природі, допомоги іншим людям і тваринам. Наприклад, у творі «Ящірка Зі», який дав назву всій збірці, йдеться про недопустимість втручання людини у світ природи. Задля розваги двоє дівчат ловлять ящірку і забирають її зі звичного середовища додому. Одна з них узагалі не має жодного співчуття до живої істоти: «Віднесемо її додому, відірвемо хвіст і будемо спостерігати, як виростає новий» [7, с. 33]. Ящірку садовлять до акваріуму і тримають там аж до пізньої осені. Втративши інтерес до тварини, сестри врешті-решт відпускають її на волю. Опинившись на траві, припорошеній інесем, змучена ящірка говорить: «Все одно, все одно я на волі, я вирвалася з рук своїх мучительок, я доберуся додому і розповім всім ящіркам, що людей треба боятись, особливо їхніх діток, як і інших хижаків. Вони не їдять нас, це правда, але їх жорстокість страшна: вони перетворюють нас в свою забаву, в свої іграшки...» [7, с. 34]. Твір викликає співчуття до беззахисної істоти і змушує задуматися над багатьма проблемами.

Оповідання «Надія» присвячене роздумам про те, як турбота про когось допомагає забути про власні негаразди і навіть вилікуватися.

Прикутий до ліжка хлопчик цілими днями у квартирі сам. Батьки працюють і не можуть приділяти достатньо часу хворому синові. Одного разу на балконі з'являється білий голуб. Від цього часу в хлопчика є розвага – він спостерігає за птахом. Згодом голуб звикає до людини і навіть заходить до кімнати. Іванко годує птаха. Необхідність дбати про живу істоту спричиняє до того, що хлопчик починає самостійно рухатися. Прагнення врятувати пораненого голуба, відповідальність за його життя змушують дитину піднятися з ліжка і врешті виліковують її.

В оповіданні «Абрикоса» йдеться про те, як людська доброта розтоплює кригу жорстоких, байдужих до чужого горя дитячих сердець. Залишившись зовсім сама на світі, літня жінка всю свою любов переносить на дерево абрикоси. Галина Миколаївна плекає його як дитину, радіє появі стиглих плодів. Сусідський хлопець

Сергійко з друзями вирішує обтрусити дерево, поки не бачить жінка. Авторка підкреслює цинізм хлопця, який задумав негідний вчинок: «Навіщо цій старій тітці так багато абрикос? Кому вона буде варить їх? Треба випередити її» [7, с. 45]. Щирість Галини Миколаївни змушує бешкетників зупинитися. Урешті, осмисливши свою негідну поведінку, хлопці допомагають самотній жінці й докорінно змінюють своє ставлення до інших людей.

Казки Лідії Челнокової («Лисяче новосілля», «Зелений лісовичок», «Лялька-українка») вчать маленьких читачів найкращим людським чеснотам: доброті, порядності, вмінню допомогти товаришеві у скрутну годину, засуджують хитрість, жадібність та байдужість. Стиль літературної казки близький до фольклорного, у процесі творення образів письменниця спирається на архетипічно закодовані уявлення народу, що легко сприймаються носієм української культурної традиції.

У книзі історичних оповідань «Джерела рідної землі» Василь Білоусов звертається до подій життя наших пращурів на Криворіжжі. Місто Кривий Ріг розташоване у степовій зоні України на злитті річок Інгулець і Саксагань. Територія околиць розчленована численними балками (Зелена, Березнеговата, Червона, Макортова, Галахова, Грушевата, Петрикова, Красна, Роковата, Суха, Гливата, Вовча, Критий Яр, Дубова). Події, описані в названій збірці оповідань, відбуваються саме в Дубовій Балці. У книзі подано авторську версію того, як наші предки отримали залізо. Письменник застосовує прийоми гротеску та користується стильовими елементами жанру фентезі. Це робить його збірку досить сучасною та цікавою для підліткової та юнацької вікових груп. У передмові до книги автор ілюструє головну ідею творів: «...всі ми діти Всесвіту, і незалежно від того: від мавпи ми чи від Бога, живемо ми на Террі – третій від сонця планеті, і кожен із нас, будь то слов'янин..., єврей чи турок, має право гідно жити під сонцем, шануючи своє минуле, зберігаючи дарунки Всесвіту й долі, і якщо хтось вважає, що він є «вищою расою» – це зле! Це повинно піти у небуття! Ми – діти Землі, і наш головний обов'язок – зберегти!» [3, с. 5]. Також у передмові автор наводить історичні документи, які відображають процес становлення залізвидобувної промисловості та його наукове підґрунтя. В. Білоусов дотримується версії, що саме в Дубовій Балці заховані незліченні скарби гетьмана Павла Полуботка, розповідає про

результати археологічних відкриттів на цій території та висвітлює діяльність відомих істориків Олександра Поля та Дмитра Яворницького в плані дослідження Криворіжжя. Врешті автор приходиться до висновку про те, що «місцевість Дубової Балки була прадавнім ремісничим центром у Європі з видобутку й переробки залізної руди, звідкіля це вміння розповсюджувалося неосяжними просторами Великого Степу» [3, с. 9]. Головні герої оповідань – «молодий мисливець Кривий Ріг, прозваний так через те, що ...полоючи на степового бика, він спочатку оглушив бика палицею, а потім добив кулаком між роги, і коли бик впав, в руці мисливця залишився кривий ріг» [3, с. 41] та міфологічний Конан, племінник Перуна, що за версією автора, був родом із Дубової Балки. В авторській післямові Василь Білоусов зазначає, що метою його праці було «розбудити думку читача, розбудити любов до Землі Рідної, її минулого» [3, с. 84]. На нашу думку, мети досягнуто, оскільки оповідання збірки справді змушує замислитися над багатьма питаннями історичного минулого нашого народу. Із творів видно, наскільки глибокими є любов автора до криворізької землі та прагнення зберегти її неповторність. Григорій Гусейнов розглядає названу збірку як органічне продовження антології «На землі, на рідній...» (2000, 2005) і вважає, ця книга «стане в пригоді як юному читачеві, так і всім, хто цікавиться історією Кривого Рогу» [3, с. 85].

Таким чином, жанровий діапазон творів для дітей на Криворіжжі, що складається з літературних казок, оповідань та віршів, свідчить про активний стан розвитку літератури цього спрямування та значний потенціал у майбутньому.

Досить цікавим, на нашу думку, сьогодні є аналіз і власне дитячих творів з точки зору відображення в них світосприйняття дітей і юнацтва. Саме вони допоможуть нам заглибитися в таємниці дитячої душі, зрозуміти, що цікавить і турбує сучасних дітей. Збірка «Весна творчості – 2011» містить твори лауреатів четвертого міського літературного конкурсу «Україна моя квітуча». Найяскравішими, на нашу думку є твори Кароліни Вознюк (учениці 6 класу),

В оповіданні К. Вознюк «Історія, яку розповів мені джміль» ідеться про зустріч дівчинки зі джмелем, який не лише живе своїми комашиними турботами, але й здатний по-філософськи осмислити життя людини та долю України. В уста джмеля юна авторка вкладає власну концепцію людини та дійсності, роздумує над причинами

повільного економічного розвитку країни та проблемою втрати людьми духовності. Комаха демонструє по-справжньому історіософське бачення долі України: «Колись давно всі країни були молодими і зовсім не схожими на сучасні. Кожна намагалася віддати своїм дітям найкраще, аби вони попиклувалися про неї на старості. Серед них була і Україна, вродлива і дуже добра. Людям, що її населяли, це подобалося. Та доля України була непроста. Допомагаючи своєму народові, вона долала багато перешкод, і все заради того, щоб зробити їх щасливими. Завжди її підстерігали Злість, Брехня, Заздрість, Ненависть. Проти них діяла лише одна чарівна сила – Доброта. Ніколи й нікого не здолають вороги, якщо серце буде добрим! Україна часто потерпала від різних бід, насланих заздрісниками. Проте навіть не здогадувалася, що володіє наймогутнішою силою в світі. Перешкоди весь час супроводжували український народ. Але, навчивши своїх людей доброті, сама того не розуміючи, Україна дарувала їм шанс знову і знову відроджуватись... Багато води утекло з того часу, а український народ і досі долає перешкоди, як і інші народи. Та шляхи у них різні. Україна вже не така молода. Та й людей на цій землі побільшало. Але чомусь призабулась українцям давня наука про добре серце...» [4, с. 7]. Джміль вважає, що люди клопочуться про дрібне, забуваючи про найголовніше, що причиною сліз людини є лише сама людина, і що врешті якість життя людей залежить від них самих.

Юний автор Володимир Завадський презентував оповідання «Вареники з вишнями». В основі твору – роздуми над питанням «Чи можна довіряти людям?» Розповідаючи життєву історію, мудрий дідусь спростовує думку про те, що «довіряти можна лише собі». Твір завершується словами: «Всяке в житті моїм бувало, траплялися і недобрі люди, та в скрутну годину я завжди згадую ті запашні вареники з вишнями – не покидає мене віра в добро і чесних людей» [4, с. 15]. Твір пройнятий оптимізмом і, не зважаючи на юний вік автора, демонструє недитячу мудрість в осмисленні морально-етичних засад життя людини.

Аліна Вяткіна – учениця 11-го класу, переможниця конкурсів «Голос серця» та «Україна моя квітуча» пише своєрідні твори, що є одкровенням юного серця, відображенням переживань, пов'язаних із почуттям кохання. Авторка по-дорослому відчуває, наскільки самотньою може бути сучасна людина і як важливо вміти подарувати тепло іншому:

*До весни давай заховаємось в теплі шалики,
вимкнем мережу і телефони.*

*Зустрінуть нас темні й вологі хмари,
але ми від них втечемо додому.
До весни давай закохаємось одне в одного,
бо взимку так дуже потрібне тепло!
Будемо грітись з тобою прохолодою
в парку, квартирі, вокзалі, метро...
до весни нам потрібно триматися разом:
поодиначі не вистачить сил пережити
ці морози й сніги. Будем грітись газом,
якщо буде достатньо грошей заплатити.
До весни ми будем сидіти під ковдрою,
по черзі робити на двох одну каву
або твоїй «зелений без цукру», улюблений.
Головне – до весни протриматися разом [4, с. 87].*

Аналіз змісту названих творів дозволяє зробити висновок про те, що в своїй переважній більшості сучасні діти відкриті світові, вони глибоко відчують прекрасне, готові перетворювати реальність на краще та вдосконалюватися самі. Також вони достатньо поінформовані в різних галузях світової науки та культури. Це не подіячому серйозні автори й вимогливі читачі, які здатні відрізнити справжнє явище мистецтва від підробки, щиро зацікавленість проблемою від артистичної пози.

Характерною рисою збірки є її двомовність. Діти пишуть російською та українською однаково яскраві речі. Якість видання, на жаль, бажає кращого. Оформлення збірки зменшує позитивне враження читача, отримане від змісту. Проте, сподіваємося, що це проблеми тимчасові і криворізька влада надалі в процесі підготовки наступних випусків усе-таки звернеться до фахівців.

На жаль, сьогодні дитячі твори, як правило, видаються приватним коштом, невеликим накладом, тому й не мають змоги дійти до читача в повному обсязі.

Іван Андрусяк у передмові до хрестоматії «Сучасна українська література кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.» зазначає: «Творчість перехідних періодів, епох перемін завжди особлива, вона ніби вбирає в себе тривожну енергетику зламу, метається в надривному пошуку нових цінностей, доки наново не віднайде їх серед цінностей вічних» [1, с. 3]. Ці слова повною мірою можна віднести й до процесу розвитку сучасної дитячої літератури на Криворіжжі.

Література

1. Андрусяк І. Літпроцес в епоху перемін / Іван Андрусяк // Сучасна українська література кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. – К. : Школа, 2006. – 464 с.
2. Баранова Л. Сонячні стежини / Любов Баранова. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 1998. – 52 с.
3. Білоус В. Джерела рідної землі / Василь Білоус. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. – 88 с.
4. Весна творчості – 2011 : Збірка творів лауреатів конкурсу [Літературно-художнє видання]. – Дніпропетровськ : ІМА-Прес, 2012. – 216 с.
5. Гайдук М. В. Древодар / М. В. Гайдук. – Кривий Ріг : Діоніс (ФО – П. Чернявський Д. О.), 2011. – 188 с.
6. Даниленко В. Г. Лісоруб у пустелі : Письменник і літературний процес / В. Г. Даниленко. – К. : Академвидав, 2008. – 352 с.
7. Челнокова Л. Ящірка Зі / Лідія Челнокова [Вірші, оповідання, казки]. – Кривий Ріг : Саксагань, 2002. – 80 с.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.